

EVA SERRA I PUIG
Universitat de Barcelona

RESUM

La historiografia europea està identificant la crisi del segle XVII amb una etapa de canvi d'estructures economicosocials i politicomilitars en el marc de la transició de la societat feudal a la capitalista. L'article observa el cas català dins d'aquests paràmetres: processos de transformació agrària i manufacturera, canvis en els circuits comercials i financers i conflictes sociopolítics contra les aspiracions absolutistes de la monarquia hispànica, és a dir, contra les guerres, contra la fiscalitat i contra l'homogeneïtzació política a la qual aspira la monarquia, una monarquia sempre adversa o d'esquena a qualsevol factor productiu. Catalunya lluita per les seves institucions i les seves lleis pròpies, molt més adequades a una societat europea en transformació. El segle XVII per a Catalunya és un segle sobretot de canvi d'estructures, i Catalunya, malgrat algunes crisis de subsistència i pestes, assoleix graus importants de transformació socioeconòmica i politicoinstitucionals, però els assalts militars hispànics de 1652 i 1714 van segar el seu futur polític.

PARAULES CLAU

Demografia, guerra, absolutisme, fiscalitat, pagesia agricultura, manufactures.

The Crisis of the 17th Century and Catalonia

ABSTRACT

European historiography currently identifies the Crisis of the 17th Century with a period of socio-economic and politico-military structural change within a framework of transition from a feudal to a capitalist society. This paper examines the Catalan case within these parameters: the transformation of agriculture and manufacturing, changes in commercial and financial cir-

cuits and socio-political conflicts with the absolutist aspirations of the Hispanic monarchy; in other words against the wars, against the taxation policies and against the political homogenisation the monarchy aspired to, a monarchy always averse or with its back to any productive factor. Catalonia was fighting for its institutions and for its own laws, which were much better suited to a European society undergoing transformation. For Catalonia, the 17th century was above all a century of structural change and, despite some crises of survival and epidemics, it achieved a significant degree of socio-economic and politico-institutional transformation. However, the Hispanic military assaults of 1652 and 1714 cut short its political future.

KEYWORDS

Demography, war, absolutism, taxation, peasantry, agriculture, manufacturing.

Hi ha hagut i hi continua havent un llarg debat historiogràfic sobre l'anomenada crisi del segle XVII a Europa.¹

Després de la conjuntura alcista del segle XVI, la qual és demostrada per tots els indicadors: una demografia en creixement i l'expansió de l'agricultura i el comerç —és el gran segle dels gremis i el comerç, amb l'apertura del noves vies; així, la importància de l'estret del Sund, i els inicis del paper del comerç atlàntic—, la historiografia ha copsat una recessió en la conjuntura del segle XVII. Allò que és més fàcil de verificar en xifres és la demografia; i l'europea, que havia passat de l'índex 100 a l'índex 195 en el segle XVI, en el curs del segle XVII passa de l'índex 100 al 109. Dit això, cal dir en primer terme que no hi ha hagut acord sobre el caràcter d'aquesta nova conjuntura. Sobre l'anomenada crisi del

1. El desplegament del debat pot ser seguit sobretot des de la revista anglesa *Past and Present* entre 1952 i 1962 i el mateix *Past and Present* recollia el 1958 la trobada «Seventeenth Century Revolutions». La importància del debat explica la recopilació actualitzada de G. PARKER i L. M. SMITH, *The general crises of Seventeenth Century*, Londres, Routledge and Kegan, 1978 i l'apèndix de Pablo FERNANDEZ ALBALADEJO, «Venticinco años de debate sobre la crisis del siglo XVII», dins la traducció espanyola de la recopilació: *Crisis en Europa 1560-1660* (Trevor ASTON, comp.; Christopher HILL, intr.), Madrid, Alianza Universidad, 1983, p. 368-386. Uns anys més tard, Jaume DANTI publicava la síntesi universitària *Las claves de la crisis del siglo XVII*, Barcelona, Planeta, 1991.

segle XVII s'ha fet tant aportacions empíriques com aportacions interpretatives de signe divers.

Durant els anys cinquanta del segle XX s'havia parlat d'una crisi general del segle XVII, si bé es discrepava en l'origen i la interpretació. L'any 1954 l'historiador britànic Eric Hobsbawm, en el marc del debat marxista sobre la transició del feudalisme al capitalisme, situava la crisi del segle XVII com una crisi d'estructures. Per ell havia estat una crisi de les estructures senyoriales, i posava l'èmfasi en l'ofensiva de la renda feudal contra d'altres formes de renda, com la de la terra, fruit de l'emergència de la nova propietat protoburguesa. Des de la historiografia confrontada fins al materialisme històric, ja fos Roland Mousnier (1958) o la historiografia liberal dels *Annales* (1959), la majoria d'historiadors francesos preferien parlar de conflictes socials que acusaven una crisi de conjuntura, sobretot de caràcter malthusià, amb greus conseqüències en l'agricultura, en el marc de la qual es produïa una caiguda relativa de la demografia per un desequilibri entre la població i els recursos alimentaris. Per la seva banda, en canvi, l'historiador britànic Hugh Trevor-Roper (1959) considerava que la crisi del segle XVII havia estat sobretot una crisi general de relacions sociopolítiques entre la societat i l'estat. És evident que estudis com el col·lectiu *Preconditions of revolution in Early Modern Europe* de 1970 o el *Rebel and rulers, 1500-1660* de Perez Zagorin de 1982 responen a aquesta preocupació historiogràfica de situar les conflictives relacions entre la societat i l'estat en aquesta etapa cronològica.²

Posteriorment s'ha anat abandonant la interpretació d'una crisi general. L'historiador danès Niels Steensgaard negava el 1970³ la idea de crisi general, per tal com observava que durant el segle XVII, mentre determinades geografies europees i sectors socials entraven en crisi, altres geografies i sectors socials emergien o estaven en alça. Més tard (1980), l'historiador alemany Peter Kriedte indicava que la idea de *crisi general* havia de ser substituïda per la idea de *canvi* (canvis d'estructures) i observar la naturalesa d'aquests canvis tant en les geo-

2. Tant l'estudi col·lectiu com els dos volums de PÉREZ ZAGORIN tenen traducció espanyola: J. H. ELLIOTT; Roland MOUSNIER; Marc RAEFF; J. W. SMIT i Laurence STONE, *Revoluciones y rebeliones de la Europa moderna*, Madrid, Alianza Universidad, 1972; PÉREZ ZAGORIN, *Revueles y revoluciones en la edad moderna*, Madrid, Cátedra, 1985-1986, 2 vol.; J.H. ELLIOTT, *The revolt of the catalans* (1963, publicada per primera vegada en català el 1966), respon evidentment a aquest context de preocupacions historiogràfiques.

3. Niels STEENSGAARD, *La crisis económica y política del siglo XVII*, Moscou, Nauka, 1970 (Departamento Central de Literatura Oriental).

grafies demogràfiques com en les geografies productives i els seus sectors; i, dins d'aquesta visió, s'ha posat en evidència la pèrdua de ritme de la demografia mediterrània (que passa de l'índex 100 a l'índex 123), mentre aquest fet no es feia evident o era menys evident en el cas de la demografia atlàntica (que passa de l'índex 100 a l'índex 156).⁴ S'ha observat una recessió de l'agricultura dita tradicional mediterrània, que Ruggiero Romano (1968) i Rosario Villari (1969) han interpretat en termes de paràlisi econòmica per raons de refeudalització; però al costat d'això s'ha observat l'aparició de novetats agràries, especialment a Holanda i a Anglaterra, que suposen una inversió en la renda de la terra: agricultura intensiva, novetats en les rotacions agràries, diversificació agrària i desaparició del guaret, liquidació dels camps oberts, és a dir, dels *openfields*, i aparició del tancament de terres, és a dir, aparició de les *enclosures*, integració de l'agricultura i la ramaderia (agricultura agropecuària rotativa) i, en el sector secundari, canvis en el sistema de producció de manufactures, amb una crisi dels gremis urbans històrics i l'aparició dels fenòmens de protoindustrialització (*putting out system*). Pel que fa al comerç, Kriedte observa una furiosa competitivitat i com emergeixen canvis en els *terms of trade* (intercanvi comercial internacional), sobretot afavorits per una nova relació entre preus agraris i preus manufacturers que comportarà una pèrdua de posicions de l'Europa agrària centreoriental a l'est de l'Elba, enfront de l'emergència de l'Europa nord-occidental manufacturera, i, com a conseqüència, l'aparició dins d'Europa de fenòmens de desenvolupament desigual; un desenvolupament desigual que, entre d'altres, Pierre Vilar ja denunciava en les seves aportacions sobre el colonialisme hispànic a Amèrica en el seu *Oro y moneda en la història* (1969).

A totes aquestes observacions, l'historiador holandès Jean de Vries (1984) ha afegit la consideració de la urbanització d'Europa, amb canvis decisius en la funcionalitat productiva i comercial europea.⁵

En aquest context, amb tot, Steensgaard diu que en el segle XVII hi ha un sector en alça a tot arreu, és a dir, en totes les geografies, independentment del seu nivell de desenvolupament, un sector que, segons considera, ha estat massa ignorat en el debat de la crisi: el sector públic (que és millor anomenar-lo mo-

4. Les diferències respecte als totals europeus indicats abans responen al fet que en aquest cas només s'adopten uns àmbits territorials comparatius concrets.

5. Jean DE VRIES, *European urbanisation 1500-1800*, Londres, Mathuen and Co. Ltd., 1984 (traducció espanyola: Barcelona, Crítica, 1987).

narquia, és a dir, el nou poder de l'estat). Per Steensgaard, la crisi del XVII seria sobretot una mobilització de recursos civils de l'esfera d'allò privat a l'esfera pública a través de l'impost i de la construcció de l'absolutisme. És a dir, l'emergència del monopoli de la violència per l'estat, el qual va tenir un gran abast i va comportar el capgirament del mapa polític europeu. Aquest fet tingué efectes decisius, especialment sobre la pagesia.

Efectivament, des d'una perspectiva diferent de la de Trevor-Roper, la historiografia, pel que fa sobretot al segle XVII, ha observat també com un aspecte de la crisi l'emergència i el paper de l'estat.⁶ Les observacions historiogràfiques sobre l'estat han desembocat en l'anàlisi de la naturalesa socioestamental de la monarquia moderna i en l'anàlisi de les revoltes pageses com a principals víctimes d'aquest nou estat.

L'Estat modern ha estat definit per Perry Anderson (1974) com un sistema de poder en transició dins el qual operaven tres contradiccions: la contradicció entre la noblesa i el poder centralitzat (expressada per la lluita entre la renda feudal i la fiscalitat d'estat), la contradicció entre el naixement de la burgesia i els interessos de la vella aristocràcia i la contradicció entre la pagesia, molesta per la nova fiscalitat d'estat i en lluita per la renda de la terra, contra el règim senyorial i contra la renda feudal en el marc de la formació del capitalisme. Ambdues coses, fiscalitat d'estat i acumulació de capital, accentuaven la diferenciació social dins la pagesia. La fiscalitat d'estat ha estat interpretada com una renda feudal centralitzada interessada en el manteniment de l'antic règim contra les noves forces emergents (Boris Porshnev, 1963).⁷ En aquest context, la pagesia hauria lluitat pel manteniment d'una comunitat indiferenciada en resistència contra l'estat, és a dir, contra la centralització del poder a través de la guerra i

6. Són moltes les publicacions sobre la naturalesa de l'estat modern. Com a resum vell però valuós del debat pot ser citat Alberto CARACCILO (cur.), *La formazione dello stato moderno*, Bologna, Zanichelli, 1970. Debats d'un altre caràcter més recents els podem trobar a Ronald G. ASCH; Heinz DUCHHARDT, (ed.), *El absolutismo un mito?*, Barcelona, Idea Books, 2000. Pel que fa a Perry ANDERSON, *El Estado Absolutista*, Madrid, Siglo XXI, 1979. Per a la formació de l'estat modern vegeu també J.-Ph. GENET (ed.), *L'Etat moderne; genèse. Bilans et perspectives. Colloque au CNRS à Paris, 1989*, París, 1990. Per a la revisió de l'absolutisme vegeu també James B. COLLINS, *Fiscal limits of Absolutism*, Berkeley University of California Press, 1988 i Nicholas HENSHALL, *The myth of absolutism*, Londres i Nova York, Longman, 1992.

7. Boris PORSHNEV, *Les soulèvements populaires en France de 1623 a 1648*, París, SEVPEN, 1963.

de l'impost i en resistència contra les noves formes vinculades a l'emergència de l'acumulació de capital. Segons alguns estudis, doncs, les revoltes pageses del segle XVII haurien estat vinculades a aquests factors de lluita (Robert Mandrou, 1969; Luisa Accati, 1972; Oscar di Simplicio, 1989).⁸

Cal situar la Catalunya del segle XVII dins d'aquest marc de debats socioeconòmics i sociopolítics que hi ha hagut dins la comunitat historiogràfica internacional des dels anys cinquanta del segle XX fins als nostres dies.

A la Catalunya del segle XVII hi trobem reflectits la majoria d'aquests fenòmens generals europeus objecte de debat. La demografia aparentment no sembla seguir el mateix ritme de creixement de l'etapa de recuperació de les pèrdues baixmedievales i d'embranchida de finals del XV i del segle XVI. Coneixem les dades de 1497 a 1553. En aquest tram cronològic, Catalunya havia passat d'un índex 100 a un índex de 120 i el creixement sembla que es prolonga fins a 1620. Sabem que l'etapa de 1540 a 1620 fou l'etapa d'immigració occitana més intensa i una etapa de bona acollida. Determinades sèries de bateigs revelen aquesta tendència a l'alça del XVI: 11% entre 1496 i 1553 i 34,5% entre 1553 i 1626. Amb tot, el creixement continua de 1601-1610 a 1660-1670, quan la demografia potser passa de l'índex 100 al 130. Ara bé, entremig s'experimenten greus refluxos, com la crisi de 1629-1631 i la pesta de 1647-1652, que els dos darrers anys fou la més greu del segle XVII i s'endugué el 25% de la població de Girona i el 50% de la població de Barcelona.⁹ Al costat dels ritmes o les oscil·lacions de la població, amb caigudes greus però recuperacions ràpides,

8. R. MANDROU, «Vingt ans après, ou une direction de recherche féconde», a *Revue Historique*, CCXLII (1969), p. 29-40. LUISA ACCATI, «“Vive le roi sans taille et sans gabelle”: una discussione sulle rivolte contadine», a *Quaderni Storici*, 21 (1972) p. 1071-1103. OSCAR DI SIMPLICIO, *Las revueltas campesinas en Europa*, Barcelona, Crítica, 1989.

9. Per a la demografia vegeu les obres de referència ineludible de Jordi NADAL i Emili GIRALT, *La population catalane de 1553 à 1717: l'immigration française et les autres facteurs de son développement*, París, SEVPEN, 1960 i de Jordi NADAL, *Bautismos, desposorios y entierros. Estudios de historia demográfica*, Barcelona, Ariel, 1992. Al costat d'aquests clàssics es poden consultar les síntesis i les actualitzacions d'Antoni SIMON següents: «La población de Cataluña a comienzos del siglo XVIII. Viejos y nuevos cálculos», *Pedralbes*, 8-1 (1988), p. 155-162; «La demografia històrica en Cataluña. Un balance bibliográfico», *Revista de Demografia Històrica*, 2 (1989), p. 37-60; «La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització», *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 10 (1992) p. 217-258. Pel que fa a les crisis per epidèmies, José Luis BETRÁN, *La peste en la Barcelona de los Austrias*, Lleida, Milenio, 1996; Miquel PARETS, *Dietari d'un any de pesta*, edició i estudi de James S. AMELANG i Xavier TORRES, Vic, Eumo, 1989.

també cal tenir present la distribució d'aquesta població. Pierre Vilar observa que es concentrava especialment al Baix Empordà i entorn del nucli urbà de Barcelona i, en general, a la Catalunya del prelitoral.¹⁰ L'altra observació és de Garcia Espuche, que observa canvis importants en la distribució dels pesos demogràfics i econòmics de Catalunya entre 1550 i 1640. Entorn de Barcelona, explica, emergeix una àrea territorial humanament densa, que dibuixa un triangle marcat en els seus límits per Vilanova, Igualada, Cardona, Berga, Torelló i Sant Feliu de Guíxols, en el qual es produeixen els creixements demogràfics més significatius. Garcia Espuche ha observat una transformació decisiva de la jerarquia de ciutats a Catalunya en aquesta etapa. Tanmateix, els canvis i les reordenacions tenen més caràcter qualitatiu que no quantitatiu, perquè els creixements són modestos. El 1553 les primeres poblacions sense Barcelona sumen 83.000 habitants, i el 1702 uns 108.000 (un augment urbà de 25.000 habitants en uns cent cinquanta anys no és massa). Les reordenacions, en canvi, són més decisives perquè indiquen que s'han escurçat les distàncies entre Barcelona i les altres poblacions que es consideren relativament importants. Barcelona el 1553 és 31 vegades més gran que Mataró, i el 1702 només ho és cinc vegades més. En canvi, comparativament, les proporcions de Barcelona amb Girona o Tarragona es mantenen relativament constants. Acompanyant aquest procés qualitatiu d'urbanització de Catalunya, Garcia Espuche observa també una important inversió econòmica en la creació d'un nou sistema urbà. El cas més clar o més ben estudiat és el de Mataró.¹¹

Tot plegat demostraria que Catalunya, més que crisi en el sentit de recessió, hauria experimentat o estaria experimentant canvis; canvis en la redistribució demogràfica i canvis en les funcions econòmiques, amb un procés intern d'especialització que apuntava cap a la formació del mercat català; si seguim les pautes de Garcia Espuche, aquests fets ens obligarien a avançar la cronologia de Pierre Vilar. Segons Garcia Espuche, amb aquesta realitat, que neix entre 1550 i 1640, es configuraria el desplaçament del centre de gravetat cap a Barcelona. Amb anterioritat l'equilibri intern hauria estat més homogeni. Ara s'estaria

10. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1964, vol. 2, p. 227-242.

11. Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, Alianza, 1998; Albert GARCIA ESPUCHE, *La construcción de la ciudad de Mataró, 1500-1900*, Mataró-Barcelona, Patronat Municipal de Cultura de Mataró-Altafulla, 1989.

creant un centre de gravetat en el qual participaria el conjunt de nuclis urbans o semiurbans, i relativament pròxims, que envolten Barcelona. Potser això, al meu entendre, contribuiria també a explicar les tensions entre poblacions, la més significativa entre Barcelona i Perpinyà, vila que aspirava a una hisenda catalana però separada de la central de la Diputació del General situada a Barcelona.¹² També podria explicar que més tard, o no tant, hi hagués rivalitats entre Barcelona i Mataró, tal com ho permet observar el paper del contraban de la platja de Mataró en el segle XVII enfront del port barceloní, una rivalitat que trobem plasmada en la batalla pel port franc de les corts generals de 1701-1702 i 1705-1706.¹³ Som davant d'una reordenació de les forces productives del país en la qual Barcelona estaria esdevenint ciutat de serveis tot desplaçant bona part de la producció fora de la ciutat, només mantenint les fases de valor afegit o d'acabats de la producció (per exemple, no pas la producció de cuiros sinó la confecció de guants), i aquesta etapa de la història de Catalunya es concep com a decisiva en l'articulació del model d'expansió del segle XVIII.

La visió global suggereix canvis en el terreny de la producció agrària i manufacturera, novetats en l'activitat comercial i problemes d'adaptació de la Generalitat en la captació fiscal de la nova riquesa. Fem un primer repàs a aquest fet, i en un següent apartat tindrem present la formació de la monarquia autoritària i la seva incidència sobre Catalunya.

Els canvis en la producció agrària foren significatius. Sabem que entre les dècades de 1580 a 1620-1630 i 1660 es produí una caiguda de la producció, però aquesta caiguda, que pot tenir i té raons malthusianes (rendiments decreixents) accentuades per raons de la guerra, embolcalla també fenòmens de canvis, com ara transformacions en els conreus, així com de les seves tècniques i de les estructures productives. El XVII no és només un segle en el qual sembla que els cereals o la terra campa s'estanquin o retrocedeixin, sinó també un segle d'expansió de les lleguminoses, d'avanç del sistema de rotació triennal en algunes zones periurbanes i d'empenta de la vinya i d'avanç de l'especialització regi-

12. J. H. ELLIOTT, *La revolta...*, p. 251 i s.; René BES, *Les relations entre la ville de Perpignan et la cité de Barcelone (1573-1644)*, Université de Toulouse - Le Mirail, 1981.

13. Joan GIMÉNEZ I BLASCO, *Mataró en la Catalunya del segle XVII: un microcosmos en moviment*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2001; Jaume BARTROLÍ I ORPÍ, «La Cort de 1701-1702: un camí truncat», *Recerques*, 9 (1979) p. 61-63; Pere VOLTES BOU, «Las cortes tenidas en Barcelona por el archiduque Carlos de Austria en 1705-06», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, xxviii (Barcelona, 1959-1960), p. 41-74.

onal catalana. Per exemple, al Vallès Oriental retrocedeixen els cereals i avança el cànem i el vi, al Baix Llobregat i al Barcelonès s'imposen cereals de qualitat i l'horta, i al Camp de Tarragona arrenquen la vinya, l'oli o les ametlles.¹⁴ És en aquest context que agafen embranzida, especialment a la Catalunya Vella, les parceries, les rabasses mortes i els arrendaments de masos. A la Catalunya Nova perdien pes els pagesos alodials, i vells o nous amos, senyors o plebeus, invertien en terres i feien emfiteusis desnaturalitzades, és a dir, a perpetuïtat però a parts proporcionals i no a cens fix, i en aquesta zona catalana hom veia emergir no sols parcers sinó també, i sobretot, jornalers.¹⁵ Tot plegat revela un creixement de la renda de la terra i la pèrdua de posicions de la renda feudal, però també l'aparició de rendes diferencials significatives al camp. L'endeutament feia estralls en el món agrari, i per aquesta via, sobretot, el capital urbà desnonava camperols i accedia a la propietat de la terra. No podem oblidar que els anys vint del segle XVII (1626-1627) tingueren lloc les més significades persecucions de bruixes, sobretot en la i per la jurisdicció senyorial, cosa que reflecteix inestabilitat i malestar.¹⁶ De fet, també els ritmes de la pirateria i del bandolerisme haurien de ser observats des dels prismes de les transformacions socials, econòmiques i polítiques del XVII. El bandolerisme, més que un signe de decadència, ha pogut ser un signe d'inestabilitat social, més per raons de transformacions socioeconòmiques que per meres raons d'empobriment.¹⁷

14. Montserrat DURAN, «L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)» a *Recerques*, 17 (1985), p. 7-42. Eva SERRA I PUIG, «Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII», a *Terra, Treball i Propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, Crítica, 1986, p. 214-246.

15. Eva SERRA I PUIG, «La propietat. Mercat de la terra i evolució de la renda (segles XVI i XVII)», a *Història Agrària dels Països Catalans. Vol. III. Edat Moderna*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, UB, UAB, UG, UIB, UJl'er, UL, UPE, URV, UV, 2008, p. 511-557.

16. Antoni PLADEVALL, *Persecució de bruixes a les comarques de Vic a principis del segle XVII*, Barcelona, Els comtes de la Vall de Marlès, 1974; Núria SALES, «El bisbe d'Alet i les bruixes del Capcir», *Recerques*, 19 (1987), p. 133-143; Agustí ALCOBERRO, *Pirates, bandolers i bruixes*, Barcelona, Barcanova, 2004; Eva SERRA I PUIG, «Les bases materials: la crisi del segle XVII», «*Per bruixa i metzinera*». *La cacera de bruixes a Catalunya. Museu d'Història de Catalunya [Catàleg de l'Exposició]*, 25 de gener-27 de maig de 2007, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007, p. 70-81; Lars Martin POHLE, *Perquè ara –gràcies a Déu– hi ha justícia. Un estudi de la delinqüència a Andorra als anys 1600-1640*, Barcelona, PAM, 2008.

17. Xavier TORRES, *Els bandolers: s. XVI-XVII*, Vic, Eumo, 1991.

A aquests canvis en el terreny agrari cal sumar i articular-hi els canvis en el terreny de les manufactures. Xavier Torres ha observat¹⁸ el pas de la manufactura corporativa, o bé cap a la manufactura descorporativitzada rural o bé cap a l'existència de gremis sencers de viles rurals sota l'òrbita de mercaders que monopolitzaven l'adquisició de les matèries primeres.¹⁹ Aquests canvis d'estructures tingueren conseqüències socials. D'altra banda, aquestes noves formes de producció manufacturera no foren només un procés intern, sinó que també estaven naixent o desenvolupant-se fenòmens semblants en altres espais europeus, entre ells en els marges de les fronteres hispàniques i catalanes. Sabem que els catalans no sols seguien funcionant, amb oscil·lacions, dins el mercat que li havia estat i li era propi, el Mediterrani, sinó que també miraven cap a l'Atlàntic, ja fos a través de les fires de Castella primer, ja fos a través de la via marítima cap a Cadis i cap a Lisboa o cap a ponent poc més tard.²⁰ Però en contrapartida, i amb balança comercial deficitària, també hi havia un comerç marítim (genovès) i transpirinenc (francoocità) que en aquests casos feia amb èxit la competència a la producció catalana. La producció catalana tingué problemes i dificultats durant el segle XVII a causa dels costos més elevats. Els costos eren més elevats (pensem en el cas més conegut dels tèxtils) per raó d'unes estructures productives encara endarrerides, tot i les transformacions observades. Xavier Torres també suposa que els preus més elevats del blat del consum català es devien al fet que en el segle XVII l'Europa nord-occidental, si més no, s'alimentaria del

18. Xavier TORRES, «Manufactura urbana i indústria rural», a *Història política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. IV, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 106-121.

19. Ha estat estudiat amb profunditat l'expansió del fet en el segle XVIII igualadí des de finals del segle XVII per Jaume TORRAS I ELIAS, *Fabricants sense fabrica: Els Torelló d'Igualada, 1691-1794*, Vic, Eumo, 2007.

20. Per al comerç mediterrani i atlàntic, Albert GARCÍA ESPUCHE, *Un siglo decisivo...* Pel que fa al comerç mediterrani, sobretot al negoci de Palerm, que mai no havia deixat de funcionar, Elisa BADOSA, *La Barcelona del Barroc. Societat i economia a través d'una família de comerciants. Els Amat*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012. Pel que fa al comerç transpirinenc, M. Àngels SANLLEHY i Eva SERRA I PUIG, «Comerç transpirinenc a Catalunya segons la documentació de la Generalitat de Catalunya (s. XVI-XVII)», a J. M. MINOVEZ i P. POUJADE (ed.), *Circulació de mercaderies i xarxes comercials als Pirineus (segles XIII-XIX) / Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (XIIIe-XIXe siècles)*. 7è Cours d'Història d'Andorra, 2003. *Col·loqui d'Andorra*, CNRS - Université de Toulouse - Le Mirail, 2005, vol. 2. p. 473-522; Patrice POUJADE, *Le voisin et le migrant. Hommes et circulations dans les Pyrénées modernes (XVIe-XIXe siècle)*, Rennes, Preses Universitaires de Rennes (col. Histoire), 2011.

blat polonès, fruit d'una producció a baixos costos obtinguda en règim de servitud.²¹ Certes zones d'Europa ja comencen a beneficiar-se del desenvolupament desigual i de la discrepància de costos. Així, la crisi del comerç mediterrani català també caldria enllaçar-la amb una invasió del mercat català per mercaderies forasteres més barates: són les queixes de la dècada de 1620 davant la competència estrangera, que coneixem pels memorials projectistes proteccionistes o premercantilistes de Jaume Dalmau, Narcís Peralta i Jaume Damians, els quals es planyien de la pèrdua dels mercats italians (el negoci de Palerm) i reclamaven l'aplicació de la legislació proteccionista de Ferran II i Carles V. Segons aquests memorials, el comerciants estrangers donaven un ou per un bou. Es feien amb les matèries primeres, les col·locaven transformades en manufactures i arruïnaven els fabricants del país. Això afectava la draperia, la seda, el cuir i el ferro. Però no sembla que tothom a Catalunya remés en la mateixa direcció. Els prohibicionistes eren els gremis i no alguns mercaders catalans, que volien una llibertat com la que es gaudia a Liorna o a Amsterdam.²²

Evidentment, tots aquests canvis tenen repercussions en els patrimonis particulars i en el sistema financer. Apareixen fenòmens associats a una conjuntura en transformació. A partir de 1590 s'observa des de la Taula de Canvi de Barcelona un creixent endeutament municipal (fruit del pou sense fons de les administracions que han de garantir el consum del blat i la carn de la ciutat), unes dificultats de liquiditat i pràctiques perilloses (activitats especulatives i fraudulent) per part dels canvistes privats, els quals acaparen moneda bona que la desvien cap a l'exterior i fan circular moneda dolenta. Barcelona iniciava una batalla oberta des de 1602 per contrarestar-ho, però sabem que hi havia el projecte de la creació del Banc de Barcelona per la Llotja de la ciutat des de 1590. En lloc de reformar la legislació de la Taula, la idea fou crear una nova institució o secció especial que negociés amb moneda corrent i acceptés també

21. Witold KULA, *Théorie économique du système féodal. Pour un modèle de l'économie polonaise, 16e-18e siècles*, París - la Haia, Mouton, 1970.

22. Sobre aquestes aspectes de competitivitat comercial, Pere MOLAS, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial, 1977; Pere MOLAS, «El comerç de la mediterrània a l'Atlàntic», a *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII*, vol. 4 d'*Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 124-138; Oriol JUNQUERAS, *Guerra, economia i política a la Catalunya de l'alta edat moderna*, Sant Vicenç de Castellet, Farell, 2005; Oriol JUNQUERAS, *Economia i pensament econòmic a la Catalunya de l'alta edat moderna (1520-1630)*, Bellaterra, UAB, 2006.

pagaments mitjançant pòlisses. El Banc de Barcelona prenia cos el 1603 i es reformulava amb una nova proposta el 1608. Pensat inicialment com un expedient temporal per resoldre el tema de la liquiditat i de la mala moneda i per posar una competència seriosa als canvistes privats, va ser aprovat definitivament pel Consell de Cent el 10 d'octubre de 1609. Significava la possibilitat de poder obtenir moneda acceptable sense pagar prima i l'establiment d'un codi estricte de conducta per al personal de l'entitat. Tingué un gran èxit, malgrat algunes disfuncions, fins al punt de provocar la desaparició de la banca privada (la gran fallida de 1613-1617). La ciutat el 1611 preferia, encara que fos a expenses d'un increment fiscal, carregar amb les pèrdues i sanejar la moneda, és a dir, adquirir-la segons el seu valor nominal, fer una gran refosa i tornar-la a la circulació segons el màxim del valor real. Barcelona lluità davant la Corona per modificar el tenor de la moneda, però quan ho aconseguí parcialment la crisi més forta ja havia passat. La ciutat tenia l'exclusiva de donar llicència per obrir banques privades, però, un cop aquestes en fallida i amb el monopoli desitjat en mà, ja no en concedí més i sabé mantenir la cotització oficial.²³

Canvis en la producció agrària, canvis en la producció manufacturera, canvis en els circuits comercials i financers. Fins a quin punt la fiscalitat de la Generalitat, que era la hisenda pública de Catalunya, podia adaptar-se als canvis de les estructures productives? Segurament hauríem de destacar tres coses en el marc dels canvis estructurals del XVII. En primer lloc, que s'estava produint una acumulació de capital i la formació d'una riquesa a nivell privat al costat de l'increment de la diferenciació social. En segon lloc, que el creixement econòmic o

23. Jaume CARRERA PUJAL, *Història política y economía de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, vol. II, Barcelona, Bosch, p. 37-96; Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna. Vol II. El medi històric*, Barcelona, Edicions 62, 1964, p. 329-346; Anna Maria ADROER i Gaspar FELIU, *Història de la Taula de Canvi de Barcelona, seu fundacional de la caixa de Barcelona*, Barcelona, Caixa de Barcelona, 1989, p. 51-61; Núria SALES, *Història de Catalunya*, vol IV, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 302 i 479; Albert GARCÍA ESPUCHE, *Un siglo decisivo...*, p. 286; Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617: una crònica de la cort de Felip III*, Barcelona, IEC, 1992. No era la primera vegada que Barcelona, davant d'una escalada del deute financer, prenia solucions agosarades; els medievalistes Pere ORTÍ, Manuel SÀNCHEZ i Pere VERDÉS, experts en la història de la fiscalitat i la hisenda medieval catalanes, en un article divulgatiu recent han posat en primer terme la solució empresa per la ciutat de Barcelona a inicis del segle XV amb la creació de la Taula de Canvi (1401), presentada per aquests autors com el primer banc públic d'Europa destinat a impedir la fallida municipal: «Crisis de deuda pública, hace 600 años», *La Vanguardia*, 29 de gener de 2012, p. 18.

la conjuntura alcista del segle XVI havia donat pas a un desordre financer i monetari, però la ciutat de Barcelona va saber aturar-ho creant un competidor públic, el Banc de Barcelona, que nasqué amb unes activitats que no li eren permeses a la Taula de Canvi o de dipòsits. De fet, les disfuncions financeres i monetàries iniciades en la darrera dècada del segle XVI foren, en bona mesura, aturades amb la creació del Banc de Barcelona i la fallida de la banca privada. En tercer lloc, paral·lelament o simultàniament, la nova riquesa, que eventualment havia invertit en negocis del rei, i que potser estava entre els canvistes privats especuladors (entre els que feren fallida hi havia els Negroto, d'origen genovès), ben aviat s'adonà que els negocis del rei els portava a la ruïna, i un aspecte important de la primera meitat del segle XVII és verificar, com han fet els historiadors Hernández, Junqueras i Badosa, que les fortunes catalanes van començar a passar de la inversió en els negocis del rei a la inversió institucional catalana, és a dir, dels *juros reales* (deute públic monàrquic) als censals catalans (deute públic de la Generalitat o dels municipis).²⁴ Mentre no hi havia cap garantia que el rei pagués, en canvi hi havia totes les garanties que la Generalitat i els municipis pagarien. La Diputació del General i els municipis catalans no eren el rei dependent dels genovesos, fustigats per Quevedo en la seva sàtira antiestrangera «Poderoso caballero es don Dinero»: «Sólo hallo una invención / para tener los dineros, / que es no tener extranjeros». Però els catalans començaven a veure que el problema no eren els estrangers, sinó la política de la monarquia, i en el segle XVII ja havien decidit posar la inversió i l'estalvi en altres negocis i formes rendistes d'estalvi.

Tot i així, la Generalitat no sembla poder adaptar prou bé la seva fiscalitat als canvis estructurals de la societat, en part per raons polítiques. L'espaiament de corts, i per tant la manca de legislació que permetés posar al dia la política fiscal, fou un gran maldecap. També, la pèrdua gradual d'autoritat del consistori català davant d'una monarquia que intentava suplantar la sobirania de la Diputació del General. Les corbes de la fiscalitat de la Generalitat (impostos indirectes sobre la producció, la circulació i el consum) delaten una pèrdua de posicions.²⁵

24. Bernardo HERNÁNDEZ, *Fiscalidad de reinos y deuda pública en la monarquía hispánica del siglo XVI*, Universidad de Córdoba, 2002; Oriol JUNQUERAS, *Guerra, economía i política...*; Elisa BADOSA, *La Barcelona del barroco...*

25. Eva SERRA I PUIG, «Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del general (1570-1638). Una mostra i una reflexió», a «Les institucions catalanes (segles XV-XVII).

A aquest reflux dels ingressos en la hisenda de la Diputació del General cal afegir-hi els intents d'espoli fiscal de la monarquia per via imperativa i judicial, amb la seva anomenada política dels quintos, és a dir, la política d'imposar una fiscalitat reial del 20% sobre els ingressos municipals, de la Generalitat²⁶ i de la Llotja. La Corona també pretenia gravar els estaments privilegiats per mitjà de *tercias*, *excusado* i *cruzada* i, finalment, gravar directament els sectors populars per la via dels impostos militars (lleves, allotjaments i donatius o serveis fora de corts).

Tot plegat significava un cruent intervencionisme que topava amb la voluntat del país. La política dels quintos dels anys vint del segle XVII era una distorsió en plenes dificultats de conjuntura i canvi d'estructures. Cap projecte reial tenia la confiança catalana, perquè en reconeixien els interessos aliens. La voluntat catalana d'assajar una política mercantilista a través de la creació d'un estol de galeres, que no volien separar defensa de comerç, va topar en tot moment amb les interferències virregnals.²⁷ No és d'estranyar, doncs, el rebuig català al projecte de creació d'una companyia comercial privilegiada de Llevant amb seu a Barcelona, o amb dues seus, una a Cartagena i l'altre a Barcelona (1629), proposada pel comte duc d'Olivares a la Cort General de 1626, o la poca simpatia amb què era acollida la idea de l'establiment d'un consolat a Madrid (1632) o fins i tot la Junta de Comerç de Madrid de 1683-1684, malgrat les connexions amb Narcís de Feliu de la Peña.²⁸ De fet, tots aquests projectes només tenien

Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Actes», *Pedralbes*, 13 (1993), vol. I, p. 259-274 i *Pedralbes*, 14 (1994), p. 199-206; Xavier TORRES, «Manufactura urbana i indústria rural», a *Història política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. IV, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 106-121.

26. La intervenció de la Generalitat es féu a través de la criminalització del comerç amb el regne de França, amb l'excusa que els seus impostos procedien d'un comerç il·legal (contraban), és a dir, d'un comerç il·legalitzat per la monarquia per considerar que comerciar amb terres del rei de França era fer-ho amb l'enemic del rei d'Espanya. En aquest context hem de considerar la intervenció de la capitania general el 1638 contra els magatzems de la Diputació a Mataró i Arenys: J. H. ELLIOTT, *La revolta...*, p. 325.

27. Eva SERRA I PUIG, «Les galeres de la Generalitat: només una política defensiva?» a *Actes del III Congrés d'Història Marítima de Catalunya. La gent de mar*, Museu marítim de Barcelona, 22, 23 i 24 de novembre de 2006 (actes en format CD).

28. J. H. ELLIOTT, *La revolta...*, p. 215, 262; Henry KAMEN, «Narciso Feliu de la Peña y el "Fénix de Cataluña"», introducció a *Fénix de Cataluña*, Barcelona, Rafael Figueró, 1683, edició facsímil, Barcelona, Base, 1975, p. 25.

una finalitat fiscal. Lògicament, no van prosperar, i poc sentit tenien en un país de petits capitals que funcionaven associats a través de petites companyies privades, les quals es feien i es desfeien al ritme de la capacitat i de les eventualitats dels seus socis.²⁹

Dit això, cal continuar l'observació de les finances de la Generalitat. L'impost de la bolla era el més important de la fiscalitat de la Diputació. El seu arrendament tingué una gran expansió entre 1550 i 1570; va seguir després una etapa de lleugera caiguda; amb tot, va remuntar la dècada següent, quan va assolir un màxim de recaptació, tot i que a les Corts de 1599 ja es feia referència a la pèrdua de posicions del comerç marítim català al Mediterrani; i a partir del 1600, i assenyaladament d'ençà de la dècada de 1620, la tendència va continuar en sentit negatiu. La vigília de 1640, el volum de la bolla havia reculat fins als nivells dels primers anys seixanta del segle anterior. Crisi de la producció?, crisi de la capacitat fiscal? Potser ambdues coses al mateix temps. Però el relat de Garcia Espuche fa pensar més en canvis d'estructura que en els resultats d'una crisi general, i fa pensar en les dificultats de la Generalitat, per raons potser sobretot polítiques, per adaptar la seva capacitat fiscal. Això encara es veu molt millor en la segona meitat del segle XVII, quan la Generalitat va pretendre usar l'excomunicació per contrarestar el frau fiscal, més decisiu pel que feia al gran comerç que no pas pel que feia a la producció i al consum interns. En la segona meitat del segle XVII la relació terra-monarquia ja s'havia invertit en favor de la monarquia.³⁰

En aquest punt cal situar bona part dels aspectes polítics de la crisi de mitjan segle XVII. Arreu d'Europa hi hagué crisis politicomilitars. Anglaterra decapitava un rei i, en plena cronologia de la Guerra dels Segadors, emergia la *commonwealth*. La crisi del segle XVII va portar el Parlament anglès a primer pla de la política. A Catalunya, la tensa relació entre la terra i la monarquia va desembocar en una ruptura amb el rei i la formació, per pocs dies, d'una república que per raons militars, i no per incapacitat política institucional, hagué de

29. Isabel LOBATO, *Capital mercantil y actividad económica en la Cataluña preindustrial, compañías y negocios en Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII*, Barcelona, PUB, 1995; Isabel LOBATO, *Compañías y negocios en la Cataluña preindustrial. Barcelona 1650-1720*, Sevilla, PUS, 1995.

30. Eva SERRA I PUIG, «El pas de rosca en el camí de l'austacisme», a *Del patriotisme al catalanisme*, Vic, Eumo, 2001, p. 71-103.

recórrer primer a l'aliança i després a la sobirania del rei de França.³¹ Amb tot, el model català durant la guerra fou políticament republicà, encara que militarment monàrquic. Si Crusafont ha pogut parlar de la primera República catalana de 1641 ha estat perquè la política monetària va ser catalana i no francesa,³² i fou en plena Guerra dels Segadors que els consistoris catalans (Diputació del General i Consell de Cent de Barcelona) van començar a decidir mancomunament (com ja ho havien fet en el segle xv) amb el suport de persones qualificades i influents, que actuaven com a assessors, procedents del braç militar o gremi de notables.³³

En aquesta guerra, fruit d'ambicions dinasticopatrimonials, Catalunya perd i l'equilibri social, econòmic i polític canvia. Amb tot, les estructures començades a forjar-se entre els segles xv a xvii continuen, però segrestades pel nou pes de la monarquia. L'equilibri terra-rei ha patit una crisi de la qual la monarquia n'ha tret profit, però encara no ha disposat del poder suficient per trencar del tot el sistema polític català, el qual però, això sí, ha quedat segrestat (control insaculatori i donatiu voluntari, és a dir, control del sistema electoral de l'època per la monarquia i sistema fiscal monàrquic voluntari o impostos directes fora de corts, amb tendència a ser més poderós que la fiscalitat indirecta de la Diputació del General i dels municipis).

Però encara no s'ha dit tot. Un altre aspecte important de la crisi a l'època, i especialment oneros a causa de la guerra, que malgrat la Pau dels Pirineus

31. Sobre la Guerra dels Segadors hi han treballat recentment Núria FLORENSA, Xavier TORRES i Antoni SIMON. N. FLORENSA, *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona, Universitat Rovira i Virgili - Àrea d'Història Moderna, 1996; X. TORRES, *La Guerra dels Segadors*, Lleida-Vic, Pagès-Eumo, 2006; A. SIMON, *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària*, Barcelona, PUM, 2008.

32. Miquel CRUSAFONT, *Història de la moneda catalana de la Guerra dels Segadors (primera república catalana), 1640-1652*, Barcelona, SCEH-IEC, 2001.

33. Mena de patriciat entre la noblesa, el comerç i la producció que cal situar com a noves classes en ascens, que són fruit de les transformacions socioeconòmiques del segle i expliquen per què a les corts de 1626 el braç militar demanava poder desenvolupar una activitat comercial-productiva sense necessitat de renunciar a títols de noblesa. Encara que la historiografia ha començat a donar molta importància a aquest braç o gremi a partir de la segona meitat del segle xvii, de fet ja encaixen amb aquest perfil personalitats de 1640 com, entre d'altres, els jurats del Consell de Cent Francesc Joan Vergós i Leonard. BASILI DE RUBÍ (ed.), *Les Corts generals de Pau Claris*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976, p. 302; Eva SERRA I PUIG, «El regiment municipal al segle xvii», a *Història de l'Ajuntament de Barcelona. Dels orígens a 1808*, p. 207-208.

continua tot al llarg de la segona meitat del segle XVII i enllaça amb la guerra de Successió, és el deute (públic i privat). La fiscalitat d'estat va pressionar d'una manera molt considerable sobre les hisendes municipals. Jordi Olivares, Pere Gifre o Rosa Congost han pogut observar la pèrdua de patrimoni municipal de Catalunya després de la Guerra dels Segadors i un important procés de privatització dels comunals.³⁴ De fet, l'endeutament municipal ja s'inicia amb la crisi de subsistència dels anys trenta del segle XVII, però la conjuntura de fiscalitat i guerra ho agreujà, de tal manera que podem lligar endeutament municipal i privatització. També es fa evident que l'endeutament privat va jugar contra la petita possessió i en favor de la formació d'hisendes més considerables. Pel que fa a la Generalitat, arribà a les Corts de 1701-1702 i 1705-1706 en una situació de col·lapse. En tots els casos, públics i privats, es practicaren fórmules de quitançió per la via de les concòrdies de creditors: condonació de deutes incobrables, més rotació de creditors per insaculació per anar cobrant el deute a terminis.

Amb tot, durant la segona meitat del segle XVII la societat assajà noves respostes polítiques. El control de la monarquia procurà ser esquivat a través del mecanisme de les Conferències dels Tres Comuns, recentment estudiades per Eduard Martí.³⁵ La continuïtat dels processos de canvi socioeconòmic, és a dir, la recuperació del creixement a partir de 1680, malgrat tots els condicionants esmentats, i l'alternativa política de les Conferències dels Tres Comuns expliquen la capacitat d'iniciativa sociopolítica i econòmica de les Corts Generals catalanes d'inicis del segle XVIII, molt especialment les de l'arxiduc Carles, fins al punt de crear, ambdues trobades parlamentàries, un tribunal de control constitucional mixt, dins el qual la monarquia havia de compartir jurisdicció amb

34. Pere GIFRE, Mònica BOSCH i Rosa CONGOST, «Los bandos: la lucha por el individualismo agrario en Cataluña: primeras hipótesis (siglos XVII-XIX)», a *Noticario de historia agraria: Boletín informativo del seminario de historia agraria*, 13 (Múrcia, 1997), p. 65-88; Jordi OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Austria*, Lleida, Pagès, 2000; Pere GIFRE, «Universitat endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries», *Recerques*, 33 (1995), p. 53-75; Eva SERRA i PUIG, «Béns comunals. Algunes consideracions», a *Els béns comunals a la Catalunya Moderna (Segles XVI-XVIII)*, edició. a cura d'E. BELENGUER, J. DANTÍ i V. GUAL, Barcelona, 1998. p. 11-31.

35. Eduard MARTÍ, *La conferència dels tres comuns (1697-1714). Una institució decisiva en la política catalana*, Vilassar de Mar – Lleida, Fundació Ernest Lluch – Pagès Editors, 2008; Eduard MARTÍ, *La classe dirigent catalana. Els membres de la conferència dels tres comuns i del braç militar (1697-1714)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2009.

la Diputació, la ciutat de Barcelona i el braç militar. Aquest tribunal, si més no, actuà almenys com un eficaç grup de pressió.

Per acabar, si haguéssim de definir què va ser la crisi del segle XVII català podríem resumir-ho dient que va ser un canvi d'estructures. D'una economia agrària de subsistència es passà a una agricultura comercialitzada, i aquests canvis econòmics comportaren canvis en les estructures socials. Feren aparició substancial les parceries, les rabasses mortes i les masoveries. Tot demostra que la possessió va ser més important que la propietat, ja que la majoria d'aquestes transformacions fou obra dels pagesos emfiteutes.

En segon lloc, va ser una transformació en el terreny de les manufactures. De la producció manufacturera corporativitzada es passà a una nova producció manufacturera, per tal com la vella va començar a ser desplaçada per la via del capital comercial (especialment per mitjà de l'activitat dels paraires) cap a la manufactura de mà d'obra rural o cap a la monopolització dels petits gremis rurals per paraires esdevinguts comerciants, com ha verificat Jaume Torras per al cas igualadí.³⁶ Si bé el fenomen és sobretot verificable en el curs del segle XVIII, els fets han començat abans.

En tercer lloc, el país va experimentar modificacions en els circuits comercials. A nivell intern fou l'inici de la formació del mercat català el que l'especialització regional implicava.³⁷ Però, al costat d'això, Catalunya va experimentar tant la continuïtat –això sí, en termes crítics– del comerç mediterrani com la novetat del comerç atlàntic i ponentí, i al seu torn va experimentar la competència del comerç exterior francoocità i genovès. Època, doncs, d'una gran competitivitat, tot jugant els uns amb els costos diferencials i els altres amb les aliances fiscals amb la monarquia. Amb tot, el segle XVII posava les bases de les relacions comercials catalanes atlàntiques i ponentines i sobretot les vinculades al vi i a l'aiguardent cap al nord d'Europa, que expliquen, en part, l'aliança catalana amb la causa aliada de la Guerra de Successió, aliança que tampoc no es pot separar de les afinitats catalanes amb els models polítics d'Holanda i d'Anglaterra.

36. Jaume TORRAS, *Fabricants sense...*

37. Potser ho podríem ampliar fins i tot en termes de Corona catalanoaragonesa. En aquest sentit en parla Oriol JUNQUERAS pel que fa a l'etapa 1560-1620: «la ciutat comtal esdevé el centre financer i comercial d'una important xarxa productiva que inclou la ramaderia aragonesa i l'agricultura valenciana»; *Guerra, economia i política...*, p. 77.

Ara bé, Catalunya formava part de la monarquia hispànica. Un aspecte de la crisi del segle XVII té també un caràcter fiscal-estatal. Aquesta monarquia, de caràcter dinasticopatrimonial, reclamava una fiscalitat d'estat destinada a les seves ambicions europees. Aquest fet comportava la necessitat d'integrar el territori català a la seva lògica fiscal. Emergia, doncs, tota una política anticonstitucional segons la lògica fiscal de la monarquia (guerra, allotjaments, mobilitzacions, nous impostos fora de la fiscalitat de la hisenda pròpia catalana, intervencionisme en les finances nacionals per fer-se amb el 20% d'aquestes ingressos: municipals, però també de la Llotja o de la Diputació del General, en el cas d'aquesta darrera per la via de la criminalització dels impostos derivats del comerç amb Occitània, territori del rei de França, enemic del rei d'Espanya), i també tota una política per contrarestar la tendència de les fortunes o rendes catalanes a invertir en deute públic institucional català i no en *juros* de la monarquia.

La crisi del XVII és clou amb la continuïtat d'un model socioeconòmic propi, però segrestat pel control institucional i la fiscalitat d'estat vinculada a la guerra. El segon assalt serà la Guerra de Successió del segle XVIII, que acaba amb la liquidació del sistema institucional i comença amb un marc polític militaritzat inadequat i aliè a les transformacions i a les necessitats de la societat catalana. Les bases socioeconòmiques en transformació són les mateixes, però sotmeses a un marc polític que li és del tot aliè. Ara comença el protagonisme polític del que anomenem societat civil catalana, fruit d'un país en procés de canvi socioeconòmic, políticament emmordassat i militarment ocupat.